

Osmanlı Devletinde(1839-1908 Tanzimat Dönemi) Beden Eğitimi ve Spor Alanındaki Kurumsal Yapılanmalar ve Okul Programlarındaki Yeri Konusunda Bir İnceleme

A Study on Institutional Structurings in Physical Education and Sports Areas and their Places in School Curricula in the Ottoman Empire (1839-1908 the Tanzimat –Reform – Era)

Fikret SOYER

Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Niğde-TÜRKİYE

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Tanzimat döneminin eğitime , beden eğitimi ve spor üzerine olan etkilerini incelemektir. 1839-1908 (Tanzimat Dönemi) yılları arasında Osmanlı Devleti ortaçağa ait bir devlet sisteminden, hukuki manada, muasır bir devlet teşkilatına doğru bir adım atmıştır. Bu döneme kadar düzenlemelerin çoğu askeri alanda olmuştur. Tanzimat dönemi, eğitimde, sporda ve başka alanlarda etkisini bugüne kadar sürdüren önemli bir dönemdir. Tanzimat batıcılığı her alanda olduğu gibi beden eğitimi ve sporda da kendini göstermiştir. Türk Sporu bu dönemin içinde doğmuş ve büyük bir gelişme göstermiştir.

Anahtar kelimeler : Tanzimat dönemi, beden eğitimi, spor, eğitim

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the effects of the Tanzimat Era on education, physical education and sports. The Ottoman Empire started transition from a medieval state system to a modern statet system in the Tanzimat era (1839-1908). Most of the regulations and reforms had been in the military area until the Tanzimat Era. The Tanzimat Era is an important period that has kept influencing education, sports and other domains up to now. Pro-Western ideas of the Tanzimat Era has played on important role in physical education and sports as in every other domain. The Turkish sport has emerged and progressed in this period.

Key words : Tanzimat era, physical education, sports, education

1. Giriş

1.1. Tanzimat

Abdülmecit 1839'da tahta çıkınca, Reşit Paşanın etkisiyle Tanzimat Fermanı (ye da Gülhane Hattı Hümayunu) denen bir ferman yayınlamış siyasal ve sosyal bazı düzenlemeler yapılacağını duyurmuştur. Böylece Tanzimat (düzenlemeler) dönemi başlamıştır (Akyüz, 1994). Tarihimizde "Tanzimat-ı Hayriye" adıyla da anılan bu devir, yakın zamana kadar Batılılaşma hareketinin başlangıcı sayılmıştır (Turhan, 1969). Bu da Türk siyasal, sosyal ve kültür hayatında bu devrin ne kadar önemli bir yer tuttuğunun göstergesidir.

Bu devirde Osmanlı İmparatorluğu, Orta Çağa ait bir devlet sisteminden, hukukî manada, muasır bir devlet teşkilâtına doğru bir adım atmıştır (Turhan, 1969). Tanzimat dönemine kadar düzenlemelerin çoğu askerî alanda olmuştur. Devletin kötü gidişatının temelinde askerî problemlerin olduğu inancıyla enerjilerinin çoğunu yeniçeri ocağının ıslâhına ve kaldırılmasına harcamışlardır. Bir nebze bu alandaki problemler çözüldükten sonra diğer alanlarla ilgili çalışmalar da Tanzimat'ta ağırlık kazanmıştır. Tanzimat dönemi, eğitimde, sporda ve başka alanlarda etkisini bu güne kadar sürdüren çok önemli bir dönemdir.

1.2. Tanzimat Döneminde Eğitimin Genel Durumu ve Yapılan Değişiklikler

1839 tarihli Tanzimat Fermanında eğitimle ilgili bir kelime bile yoktur. Fakat devlet adamları, girişilen yeniliklerin kalıcı olabilmesi için bilgili bir toplum, yeni bir aydın tipi ve kadro oluşturmak gerektiğini biliyorlardı (Akyüz, 1994). Ayrıca Tanzimat döneminde eğitim alanında yapılan değişikliklerin temelinde Avrupa'nın baskısı Avrupa kamuoyunun eğitimde yapılan değişiklikler yoluyla Osmanlı'nın yanına çekebilme amacı da yer almaktadır.

Tanzimat döneminde eğitim geliştirilirken, eğitimde idarî bir teşkilâtlanmaya da gidilmiştir. Eğitim bir bilim olarak görünmeye ve eğitim bilimi kitapları yazılmaya başlanmıştır. Okul ve sınıf ortamının düzenlenmesine, yeni ders araç gereçlerinin kullanılmasına, genel ve özel yeni öğretim yöntemlerinin denenmesine gidilmiştir.

Tanzimatçılar, siyasette olduğu gibi, eğitimde de, “Osmanlı’lık“ idealine önem vermek istemişler, fakat azınlıklar kendi ayrılıkçı ve millî emellerinden vazgeçmemişlerdir. Azınlık ve yabancı okulları çok büyük gelişmeler göstermiş, devlet için bir tehlike hâline gelmeye başlamışlardır (Yıldırım).

Meslekî ve teknik eğitimin temelleri atılmaya başlanmış, ilk kez öğretmen yetiştirilen meslek okulları açılmıştır. Yine ilk kez kızlar için orta dereceli okullar açılmıştır.

Tanzimat döneminden itibaren sivil okullara hayata dönük konularla bazı müspet bilim dersleri girmeye başlamıştır. Bir yandan da geleneksel, dinî muhtevalı dersler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu durum bazen çelişkilere sebep olmuştur. Ayrıca bu dönemde dilin öğretimdeki önemi yanında, sadeleşmesinin de gerektiği anlaşılmaya başlamıştır (Akyüz, 1994).

2. Tanzimat’tan Meşrutiyete Osmanlı’da Beden Eğitimi ve Spor

2.1. Geleneksel Kurumlar ve Uygulanan Sporlar

Osmanlı’nın kuruluş döneminde dağcılık, kılıç sporları, avcılığın yanı sıra güreş ve ok atma sporları da Osmanlı spor örgütlerinde kurallarıyla yapılan spor faaliyetleridir (Tayga, 1990; İşcan, 1988).

Orhan Beyin spora verdiği önem ve onu devlet teşkilâtı içine alması, kendisinden sonra gelen padişahların da spora en az onun kadar önem vermelerine neden olmuştur. Türk spor hareketleri Orhan Beyden sonra zamanın okulları olan medreselere, Enderun mekteplerine girmesine yol açmıştır. Dünyanın en eski spor organizasyonlarından biri olan Kırkpınar güreşleri de Osmanlı döneminde başlamıştır (Gümüş’e göre 1349, yaygın olarak da 1361). Osmanlı Devletin de beden eğitimi ve sporu, atalarında olduğu gibi savaş eğitimi amacıyla uygulamış ve teşkilâtlandırmışlardır. Bundan dolayı beden eğitimi ve spor, eğitim kurumlarında ders olarak değil talim olarak yer almıştır. Bu kurumlar şunlardır;

- Askerî eğitim öğretim kurumları
- Saray eğitim öğretim kurumları
- Halk eğitimi veren kurumlardan tekkeler (Gümüş, 1990).

Evliya Çelebi'den çağdaş araştırmacılara uzanan gözlemler dizisinin birlikte oluşturdukları ortak bulgulara göre, Osmanlı'da sporun örgütlenme biçimi; ikisi sporunun korunarak düzenli aralıklarla yapılacak karşılaşmalara hazırlanmasını ön gören "kalıcı", diğeri ise spor karşılaşmalarının düzenlenmesi işini üstlenen "geçici" üç kurumdan oluşmaktadır (Turhan, 1969). Bunlar;

2. 1. 1. Tekkeler

Osmanlı'larda halk eğitimi veren kurumlardan sayılan tekkeler tarikat mensupların oluşturdukları, tarikat ilke ve geleneklerinin öğretildiği dinî ve kültürel merkezlerdi. Türk İslâm tasavvufunun ana merkezleri olan tekkeler, dil, din, sanat, felsefe, spor vb. alanlarda halkı yetiştiren birer halk okulu ya da yaygın eğitim kurumlarıydı diyebiliriz (Bilge, 1988). Osmanlı'da bu tekkelerin bazıları spor tekkeleri olarak teşkilâtlandırılmıştır. Ana branş ata sporumuz güreş olsa da diğeri spor dalları da (okçuluk, cirit, binicilik, güreş vb.) bu tekkelerde yapılırdı.

Günümüz kulüpçülüğünün kökeni olarak tekkeleri söyleyebiliriz. Ancak tekkelerin sosyal güvenlik açısından barındırdığı sporculara daha fazla imkân tanımaları, tekkelerin günümüz kulüplerinden farklı bir özelliğidir.

Osmanlı İmparatorluğunun gelişme dönemlerinde, fethedilen her yeni yere bir tekke yaptırarak yörenin güçlü ve sağlıklı gençleri pehlivan olarak yetiştirilmek amacıyla bir araya getirilmişlerdir. O dönemlerde sporu teşvik amacıyla her şehir ve kasabada tekkeler kurulmuştur. Bu tekkelerin bazıları ise; İstanbul (İstanbul'da iki tekke vardı) , Ankara, Edirne Tokat, Maraş, Şam, Lazkiye, İskenderiye, Mekke, Cidde, Bergama, Kütahya, Manisa, Akhisar, Üsküp, Yenice, Gelibolu, İpsala, Ablonya, Halep, Belgrad'da teşkilâtlanmış ve yöre halkına hizmet vermişlerdir (Fişek, 1983).

Tekkelerin zenginliklerine göre toplantı salonları, açık spor alanları, kütüphanesi, müzesi, aşevi ile devlet erkânının, ecnebî ricalin müsabakaları, merasimin seyredilmesi için inşa edilmiş kasrı da bulunurdu (Bilge, 1988).

Tekkelerin başkanlarına yani yöneticilerine şeyh, sporcularına da mürit adı verilirdi. Şeyhler, tekkenin başarılı, akıllı ve reşit olan üyelerinden seçilirdi (Keten, 1974; Erkal, 1992; Fişek, 1983).

Osmanlı döneminde çok geniş bir alana yayılan tekkelerin nüfus azlığı nedeniyle kurulamadığı küçük yerleşim birimlerinde ise, halk sporcularının ihtiyaçlarını kendi aralarında iş birliği ile gidermeye çalışırlardı. Bu günkü anlamda ise imece yoluyla sporcuların maddî ve manevî destekçileri olmuşlardır.

Osmanlı Devletinin çöküş dönemlerinde sosyal fonksiyonlarını yitiren ve amaçları dışında faaliyet gösteren birer kuruluş hâline gelen spor tekkeleri, özellikle devletin büyüme ve gelişme dönemlerinde hem sosyal, kültürel temaslar sağlamış, hem de toplumun birleştirici ve bütünleştirici görevlerini yerine getirmişlerdir. Osmanlı Devletinin spor teşkilâtlanmasında en önemli yeri tutan spor tekkeleri Tanzimat'ta da, yükselme ve duraklama dönemlerindeki kadar aktif olmasa da görev yapmıştır. Spor tekkeleri Anadolu'da spor yaptıran üç araçtan biri ama en önemlisi olarak, yirminci yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürmüştür (Fişek, 1983).

2. 1. 2. Vakıflar

Osmanlı'da spor teşkilâtlanmasının ikinci biçimi ise vakıflardır. Tekkelerin vakıfları, Osmanlı vakıf düzenindeki yapılar gibi teşkilâtlanmıştır. Bu vakıflar kendi imkânlarıyla ürettikleri gelirlerini tekkeye ve sporculara kullanarak karşılamaktaydılar bu vakıflara;

Bursa'nın fethinden sonra Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun tarafından kentin güneyinde Pınarbaşı'nda, pehlivanların güreş yaptığı ve halkın eğlence yeri olarak kullandığı bir vakıf oluşturulmuştur. Bu vakıflar daha sonraları "Güreşçiler Tekkesi" adıyla tanınmıştır. Ayrıca İstanbul'da Sıra Seviler'deki "Ahmet Efendi Zaviyesi"ni "örnek olarak verebiliriz (Bilge, 1988).

Vakıflarda sporcular dönemin padişahları, vezirleri, paşaları, beyleri, büyük toprak ağaları ve zengin kişilerinin koruması altında bulunmaktaydı. Ancak Abdülaziz'in ardından padişah olan II. Abdülhamit İstanbul'da güreşleri yasak etmiş, padişahın bu

kararı karşısında vezirler, paşalar, beyler de pehlivan beslemekten vazgeçmişlerdir (Fişek, 1983).

Osmanlı'da sporun teşkilatlanmasının üçüncü ve 650 yıldır var olan geçici kurumun, Kırkpınar güreşleriyle özdeşleşen "Ağalık" düzeninde buluyoruz. Kesin bir tarih saptanamamakla birlikte on dördüncü yüzyılın ilk yarısında kurumsallaşmıştır (Fişek, 1983).

Ağa, Kırkpınar'a pehlivanları ve seyircileri çağıran, konukları karşılayan, ağırlayan, yemek veren, yatacak yerleri hazırlayan, güreşlerin yapılmasını sağlayan, ödülleri dağıtan ve güvenlik düzenini kontrol eden sorumlu ve yetkili kişidir (Gümüş, 1990).

Millî bir yağlı güreş organizasyonu olan Kırkpınar güreşleri, Osmanlı döneminde tekkeler arası bir nitelikteydi; bu nedenle her yıl haziran ayında yapılan güreşlere çevre spor tekkelerinin temsilcileri katılır, maddî olanakları elverişli ve herkesçe iyi tanınan bir kişi de "ağalık" görevini üzerine alırdı. Ağa çevredeki ağaları Kırkpınar'a davet ederdi. Daveti alan ağalar himayesindeki pehlivanlarıyla ve maddî imkânlarının elverdiği kadar güreşlerde dağıtılmak üzere hediyelerle birlikte Kırkpınar'a gelirlerdi. Ağalar buldukları yörelerde seçkin güreşçileri himayelerine alarak, onların maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılardı. Ağalık sistemi Tanzimat döneminde de devam etmiş, bazı değişikliklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Ayrıca bu üç kurumun yanı sıra bir sarayın cambaz ve hokkabazlarını yetiştiren cambazhane vardı. Orduda görevi tam bilinmeyen bir sınıftı. İstanbul'da bulunan "Hasra Cambazhanesinde" öğrenciler askerî bir disiplin altında yetiştirilirdi. Cambazlar önemli günlerde sarayda gösteri yaparlardı. Ondan dolayı cambazhane öğrencilerine sadece beden eğitimi değil, okuma yazma ile birlikte saray adabı da öğretilirdi (Akyüz, 1994).

2. 2. Geleneksel Spor Örgütlenmesinden Kulüpleşmeye Geçiş

Osmanlı'da spor teşkilâtını oluşturan geleneksel kurumlar Tanzimat Batıcılığıyla yerlerini 19. yüzyılın sonlarına doğru kulüpleşmeye bırakmıştır. Tanzimat döneminde her alanda olduğu gibi, spor alanında da batıcılık kendini göstermiş ve geleneksel

kurumlar ve uygulanan sporlar bir yana bırakılarak evrensel olarak uygulanan sporlara ve teşkilatlanmaya geçiş hızlandırılmıştır. Dünyada modern sporlar 19. yy. başlarından itibaren belirli kurallara göre yapılmaya ve gelişmeye başlamıştır. Ülkemizde modern sporlar batılı ülkelerden sonra 1870'li yılların başında kendini göstermeye başlamıştır (Atabeyoğlu).

Tanzimat döneminde var olan fakat eskisi gibi aktif olmayan geleneksel kurumlar ile cimnastikhaneler, kulüpler ve bu kulüplerin bir araya gelerek oluşturdukları gönüllü birlikler faal olan kurumlardı. Modern sporların ülkemize ilk girişi eğitim kurumlarımız vasıtasıyla olmuştur.

Tanzimat döneminde sporun dünyada ulusal düzeyden uluslar arası düzeye çıkması, Tanzimat batıcılığı, ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik durumun yani sıra, misyoner faaliyetler de geleneksel spor örgütlenmesinden kulüpleşmeye geçişi hızlandıran sebepler arasında görünmektedir.

Tanzimat döneminde geleneksel spor örgütlenmesinden ve uygulanan spor dallarından, bu günkü anlamda modern sporlara ve örgütlenmeye geçişte yer alan kurumları; cimnastikhaneler, kulüpler, YMCA, İstanbul Futbol Birliği ve o dönemde var olan eğitim kurumları olarak sıralayabiliriz.

2. 2. 1. Cimnastikhaneler

Modern anlamda cimmnastiğin ülkemizde ilk uygulama kaynağı Galatasaray Mektebi Sultanîsi'dir. Tanzimat döneminde jimnastik çalışmalarının yapıldığı okulların başında Kuleli İdadîsi, Mekteb-i Bahriye de yer almaktadır.

O yıllarda jimnastik ve beden eğitimi birbiri ile özdeşleşmiştir. Okullarda kurulan cimnastikhanelerde aletli jimnastik ve halter çalışmaları yapılırdı. Ülkemizdeki ilk jimnastik hocaları yurt dışından getirilmiştir (Curel, Monsieur, Stangali gibi). Okullardaki cimnastikhaneler bunlar tarafından dizayn edilmiştir.

O dönemde cimmnastiğin okulların dışında da yapılabilmesi, yaygınlaşması amacıyla bu günkü anlamda özel spor salonlarına benzeyen cimnastikhaneler açılmıştır. Bu cimnastikhanelerden birisi Galatasaray Mektebi-i Sultanîsi beden eğitimi öğretmeni

olan Stangali tarafından açılmıştır. 1880 yılında Maarif Nazırı Müfit Paşanın yardımıyla Beyoğlu'nda Hacapoğlu pasajında açılmıştır. Özel cimnastikhaneler bu sporun okul dışındaki yayılma çalışmalarında da yardımcı olmuştur. Bu özel salon o yıllarda büyük ilgi toplamış ve düzenlenen bir gösteride Maarif Nazırı Müfit Paşa da bulunmuştur. Cimnastikhane öğrencilerinin yaptığı hareketleri Müfit Paşa hayretle izlemiştir (Mengüten ve Çelebi).

Ayrıca Faik Üstünidman da beden eğitimi öğretmenliği yaparken Beyoğlun'da bir cimnastikhane açıp, okul dışındaki gençlere o yıllarda yaygın olan Jhon Amaros cimnastiğini öğretmeye çalışmıştır (Bilge, 1988). 1904 yılında açılan bu özel cimnastikhane yetişenlerinden Jorj ve Nicola Elibardi kardeşler 1906 Atina Ara Olimpiyatlarında jimnastik yarışmalarına katıldılar. Jorj (Yorgo) "10 m ipe tırmanma" da (Keten, 1974) saniye ile birincilik kazanmıştır (Kahraman, 1995).

2. 2. 2. Kulüpler

Ülkemizde geleneksel spor yapısından kulüpleşmeye geçiş Tanzimat döneminde yani 19. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. Ancak kaynaklarda kurulan ilk kulüplerle ilgili çelişkili bilgiler vardır (Sümer, 1997). Şöyle ki;

Fişek'e göre jimnastik sporunun okul programlarında yer aldığı 1863 yılı ülkemizde spor ve sporun yönetimi için başlangıç noktası olup, İstanbul'daki ilk spor kulübü Moda Futbol ve Rugby adı ile 1896 yılında İngilizler tarafından kurulmuştur. İlk Türk spor kulübü ise Reşat Danyal ve Fuat Hüsnü tarafından 1899 yılında kurulan Blavk Stockings'tir (Fişek, 1983; Beden Terbiyesi, 1943). İngiliz aileler 1894 yılında da İzmir'in Bornova ilçesinde Football and Rugby Clup'ü kurmuşlardır. Moda 1896, Kadıköy 1899, Black Stockings 1899, İmage 1900, Elpis 1900, Beşiktaş 1903, Galatasaray 1905 ve Fenerbahçe 1907 yıllarında kurulmuştur (Fişek, 1983).

Bilge'ye göre ilk Türk kulübü 1903 yılında Beşiktaş Terbiye-i Bedeniye adıyla İstanbul'da kurulmuştur (Bilge, 1988).

Kahraman'a göre 23 Nisan 1873 tarihinde İstanbul'da İngilizce yayınlanan "The Levant Hercul" isimli gazeteden aldığı bilgilere dayanarak, Osmanlı Devletinde spor yapmak

amacıyla Avrupa’da ki anlamıyla ilk spor kulübünün 1867 yılında Sultan Abdülaziz zamanında İngiliz emekli amirallerinden Hobart Paşa (Augustun Charles Hobart Hampden) tarafından “Imperid Yachting and Boating Clup” adıyla kurulduğu yazmaktadır (Kahraman, 1995).

Tanzimat döneminde futbol bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızla yayılmaya ve örgütlenmeye başlamıştır. Osmanlı Devletinde ilk kulüpleşme yabancılar tarafından olmuştur. Şöyle ki; İstanbul’da Moda, Kadıköy, İmage, İzmir’de Football and Rugby İngilizler tarafından, Elpis Rumlar tarafından kurulmuştur (Fişek, 1983). Bunlara ilâveten 1867 de İmperid Yatching and Boating adıyla kurulmuştur (Kahraman, 1995).

Bu kulüpler kaynaklarda ilk kurulan kulüpler olarak geçmektedir. İlk kurulan Türk kulüpleri ise Fişek’e göre, 1899’da Black Stocking, Bilge’ye göre 1903 yılında kurulan Beşiktaşır (Fişek, 1983; Bilge, 1988).

Osmanlı’da 1908 I. Meşrutiyetin ilânına kadar futbol yabancıların tekelindeydi. Yabancıların örgütlenme açısından sorunları yok iken, o dönemde Türklerin bir araya gelmeleri, kulüp, dernek kurmaları devlet tarafından yasaklanmıştı.

Bu kulüplerin kurucuları genellikle yabancıardan oluşmaktaydı. Türkiye’deki bu ilk “federe” spor örgütleri, kiminle, ne zaman, nerede karşılaşacağıın oyuncular tarafından saptandığı özyönetim modelleriydi. Kendi aralarında kulübün işlerini yönetmek amacıyla başkan, genel sekreter, genel kaptan ve üyelerden oluşan iş bölümünü yaparlardı.

2. 2. 3. İstanbul Futbol Birliği

Yöneticilerin kulüp temsilcileri tarafından seçildiği “federatif” amaç birliğidir. İstanbul’da Moda ve Kadıköy futbol kulüpleri adına James Lafontaine ve Henry Pears, Elpis kulübü adına Aleko ve Image Elçilik gemisi takımı adına Horace Armitage’ın bir araya gelerek, 17 Mayıs 1903 tarihinde oluşturdukları gönüllü birliktir. Taşra örgütü yoktur, ayrıca ülkemizde kurulan ilk futbol ligidir (Fişek, 1983).

İstanbul Futbol Birliği yedi yıl görev yapmıştır. Yasal statüsü 1909 Cemiyetler Kanununa kadar netlik kazanmadığı ve bu alanda ilk oluşu nedeniyle kulüpler arasındaki çekişme ve anlaşmazlık sürekli olmuştur (Fişek, 1983).

İstanbul Futbol Birliğinin amaç ve görevleri ise; kulüpler arasındaki maçların belli bir programa bağlı olarak düzenli bir şekilde yapılmasıdır. Lig maçlarının 1903 Eylülünde başlaması, karşılaşmaların Kadıköy sahasında yapılması, programda yer alan karşılaşmaların tarihlerinin karşılaşılan kulüplerce saptanarak 15 gün öncesinden birlik yönetimine bildirilmesi ve on yıl sonunda en çok birinci olan kulübe bir şampiyonluk şildi verilmesi olarak kararlaştırılmış, Lafontaine'in Başkan, Pears'ın Genel sekreter, Armitage'nin de üye oldukları bir yönetim kurulu oluşturulmuştur (Fişek, 1983).

1905-1906 sezonunda Galatasaray, 1908-1909 sezonunda Fenerbahçe, ligdeki ilk Türk kulüpleridir.

2. 3. Eğitim Programlarında Beden Eğitimi ve Spor

Tanzimat döneminde birçok yeni okul kurulmuş, öğretmen yetiştiren meslek okulları açılmış, azınlık ve yabancı okullarında büyük gelişmeler olmuş, kızlar için orta dereceli okullar yine bu dönemde açılmıştır. Ayrıca okulların ders programlarına hayata dönük derslerde konulmuştur (Bilge, 1988; Akyüz, 1994).

Kurulan Meclis-i (Umur-i) Nafia (1938) dine dayalı bir eğitim sisteminin günün ihtiyacını karşılamayacağını bildirerek yeni tür okulların açılmasını önerdi. Bu düşünceyle askerî okullara öğrenci hazırlayan ve devlet kadrosuna memur yetiştiren Rüştîye okulları açılmaya başlanmıştır. Bu dönemle birlikte yine askerî okullara öğrenci yetiştiren (tıbbiye, harb okulu vb.) idadîler (1845) açıldı. Onu da 1968 de açılan Sultanîler izledi. Sultanîlerden ilki Galatasaray Lisesi olarak bilinen Mektebi Sultanî'dir (Akyüz, 1994; Atabeyoğlu ; Bilge, 1988).

Tanzimat dönemi ile birlikte beden eğitimi ve spor, Batıda olduğu gibi hayata dönük bir ders olarak kabul edilip, okulların ders programlarında yer almaya başlamıştır. 1863'te askerî okullardan Harbiye ve Askerî İdadîlere lüzumlu aletler ve tesisler yaptırılarak,

beden eğitimi ve spor, cinnastik dersi olarak ders programlarında yer almaya başlamıştır (Bilge, 1988; Fişek, 1983).

Böylece uzun bir geçmişe sahip olan beden eğitimi ve spor anlayışı bir kenara itilerek yerini tamamen yeni, Batılı anlamda beden eğitimi ve spora bırakmıştır (Bilge, 1988). Bu dönem Türk spor tarihinde, “sporun, beden eğitimine bağımlı olarak geçtiği dönem” olarak (1863-1903) adlandırılır (Fişek, 1985). Beden eğitimi ve sporun okullarda cinnastik dersleriyle özdeşleştiği dönemdir.

Galip Paşanın askerî okullarda nazır olduğu dönemlerde, harbiye ve askerî idadilere lüzumlu aletler ve tesisler yaptırılmak suretiyle cinnastik derslerine programlarda yer vermeye başlanır. Harbiye’ye ilk olarak “Martini” adındaki bir ecnebî, jimnastik öğretmeni olarak tayin edilir. Ardından (1864’ten sonra) Sadık Bey jimnastik öğretmeni olarak atanır. Cinnastik dersleri başta uygulamalı olarak tatbik edilirken, daha sonraları kitapsız tedrisatın eksik olacağı düşünülerek, askerî mütercim olan Miralay Hami Beye bir cinnastik kitabı yazma vazifesi verilir (Bilge, 1988). Miralay Mustafa Hami Bey Fransız Cinnastik Talimatnamesini yani Fransız Cinnastik Yönetmeliğini aynen (resimleriyle birlikte) tercüme edip hazırlar. Böylece ordumuz içindeki gençliği cinnastik yönetmeliği kitabına kavuşması sağlanır.

Harbiye ve Askerî İdadilerden sonra, 1884’te bahriye mektebinin de eğitim öğretim programına cinnastik dersi konur. Böylece günümüzden 118 yıl önce, askerî okullarımızda Batılı anlamda beden eğitimi ve spor dersinin cinnastik dersiyile özdeşleşerek uygulanması başlamış olur (Bilge, 1988).

1869 yılında, Osmanlı Devletindeki eğitimi düzenleyen nizamnamelerden biri sayılan “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” yayımlanır. Bu nizamnamenin okul programları kapsamında sübyan mekteplerinden Darül Fünun’a kadar olan bütün okullarda öğretilen dersler ve saatler belirtilmiştir. İşte bu nizamname erkek rüştiyelerine cinnastik derslerinin de konduğu göstermektedir. Bu nizamnamelerde yer alan dersler daha sonraları bir çok değişikliklere uğramıştır. Bundan dolayı 1874 yılında erkek rüştiyelerin ders programlarında cinnastik dersine yer verilmemiştir. Zaten o yıllarda

kız rüştiyelerine bu ders hiç konmamıştır. 1869 yılına gelindiğinde Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin okul programları kısmında, Darülmuallimin ve Darülmualimat'ın ders programlarında beden eğitimi ve spor dersine yani cimnastik dersine yer verilmemiştir (Bilge, 1988).

1866 yılında Çengelköy'deki askerî idadî önünde, Tersane-i Amire'den deniz havuzlarının yaptırıldığını, bu faaliyetlerin başında ise Binbaşı Osman Beyin olduğunu ve çalışmalarında bir ders programı içinde yürütüldüğünü öğreniyoruz. Yine Mehmet Esat'ın "Mirad-ı Mekteb-i Harbiye" (1894) adlı eserinde Harbiye'de okutulan dersler arasında askerî talim derslerinin yanı sıra "yüzme bilimi" dersinin de olduğunu görüyoruz (Bilge, 1988).

Cemal Gökdağ ve Faik Reşit Unat beden eğitimi ve spor dersinin cimnastik adıyla, okul programlarında askerî okullar aracılığıyla girdiğini ileri sürerlerken, beden eğitimi spor tarihimizde önemli yeri olan eğitimcilerimizden Selim Sırrı Tarcan ise, beden eğitimi ve sporun ders olarak okul programlarına ilk Galatasaray Lisesi ile girdiğini ileri sürmektedir (Bilge, 1988).

1 Eylül 1868 yılında "Mekteb-i Sultani" adıyla açılan Galatasaray Lisesi, Fransız eğitim sistemini kendine örnek alarak açılmıştır (Akyüz, 1994). Batıya açılan bir pencere pozisyonunda olan Galatasaray Lisesi müfredat programında cimnastik dersine yer vermiştir. Dersin adının da "İdman ve Riyaziyet-i Bedeniye" olup, cimnastik olarak işlenmekteydi (Bilge, 1988).

Galatasaray Lisesinin ilk beden eğitimi öğretmeni Fransa'dan gelen Monsieur Curel'dir (Kahraman, 1995; Atabeyoğlu; Mengüten ve Çelebi). Curel'in ülkemizden ayrılmasından sonra, Monsieur Moiroux adında bir başka Fransız, beden eğitimi öğretmenliğine atanmıştır. Bir süre sonra Moiroux'a yüzbaşı rütbesi verilerek Tophane Askerî Sanayii Mektebi'ne cimnastik öğretmeni olunca, yerine İtalyan Martinetti atandı (Bilge'ye göre ilk beden eğitimi öğretmeni Moiroux, ikinci Curel, üçüncü Fransız Martinetti'dir) (Kahraman, 1995; Bilge, 1988). Yunanlı bir cambaz olan Stangali, Mertinetti'den sonra göreve gelir. 1879'da ayrılır ve Galatasaray Lisesinin başarılı

öğrencilerinden Faik Üstünidman göreve başlar. Faik Hoca 1923'e kadar, 45 yıl bu görevi sürdürür. 1899'da Faik Bey "cimmastik" ya da "Riyazet-i Bedeniye" adıyla bir kitap yazmıştır. Bu kitap modern Türk sporuna geçişte ilk kitap olması sebebiyle büyük önem taşır (Mengüten ve Çelebi).

Galatasaray Lisesinde o yıllarda okul programlarında yer alan beden eğitimi ve spor dersinin cimmastikle, cimmastiğin de özel bir türü olan "Johan Amaros Cimmastiğiyle" özdeşleşmiştir. Bunun sebebi, ilk öğretmenlerin Fransız olması, daha sonra bu öğretmenlerin yetiştirdiği Faik Üstünidman'ın da aynı ekolü taşımasıdır. Çünkü bahsedilen bu cimmastik türünün ilk çıktığı yer Fransa'dır (Alpman, 1972).

Yine bu dönemde beden eğitimi ve spor dersinin, azınlık ve yabancı okullardan olan Protestan okullarında "Kısm-ı İdadî" yani orta kısımda cimmastik dersi adıyla müfredat programlarında yer verildiğini, Maarif Nazırı Zühdü Paşanın 2. Abdülhamit'e sunduğu teskereden öğreniyoruz (Akyüz, 1994).

Ayrıca 1892 yılında İstanbul'da "Urban Aşayir-i evlâdının talim ve terbiyesine mahsus mektepler tesisine mukaddime (başlangıç) olmak üzere" kurulan "Aşiret Mektebi"nin de bir ve dördüncü sınıflarının ders programlarına "talim", beşinci sınıflarına da (son sınıf) "ayak talimi" dersi konmuştur (Bilge, 1988).

Galatasaray Lisesinin 1904 yılına ait müfredat programında Fransızca kısmında; ihtiyat sınıfından başlayarak, rüştiye ve idadîyi bölümlerinin her sınıfında, haftada 1.5 saatlik cimmastik dersi işlenmektedir (Bilge, 1988).

Dönemin sonlarına doğru (1907), Mülkiye Mektebi'nin idadî kısmı olan ve daha sonra "Mülkiye Şahana İdadîsi" adını alan (ayrı bir idadî mektebi hâline getirilen) okulda da cimmastik adıyla bir ders vardı. Fakat öğrenciler bu derse girmekte zorunlu değillerdi. Dersin gündelik ders cetvelinde ismi yoktu. Derse isteyen öğrenciler girmekteydi. Dersin varlığı yalnızca ders yılı başında bastırılan "Tevzi-i Mükafat" kitapçığında (ödül dağıtım kitapçığı) belli olurdu. 1903 yılında da Muallim Hüsnü Bey, eskrimde yetiştirdiği üç öğrencisini 2. Abdülhamit'in huzurunda İtalyan subaylarla karşılaştırır ve

üstün başarı gösterir. Bunun üzerine eskrim sporu padişahın emriyle harp okullarına resmî spor derslerinden biri olarak konur (Bilge, 1988).

Yabancı okullardan “Robert Kolej”de Türk spor tarihinde yer alan okullardan biridir. Çünkü basketbol ve sutopu gibi spor branşları ilk olarak Türkiye’ye bu okul vasıtasıyla yayılmıştır.

2. 3. 1. Tanzimat’ta Öğretmen Yetiştirme Politikası ve Beden Eğitimi Öğretmeni Yetiştirilmesi

Bu günkü anlamda öğretmen yetiştirmenin tarihi Tanzimat dönemine rastlar. 1839’larda kurulup sonra çoğalmaya başlayan Rüştîyelerin iyi bir öğretim yapabilmeleri, iyi yetişmiş öğretmenlerin varlığına bağlı idi. Bu ancak medrese dışında, yalnızca bu iş için meslek okulları ile sağlanabilirdi. Bu amaçla ilk kez bir öğretmen okulu “Darül Muallimin” adıyla 16 Mart 1848’de açılmıştır. Bu açılış Türk eğitim tarihi ve Tanzimat döneminin sivil okullar açılması atılımında çok önemli bir yer tutar. 1 Mayıs 1851 tarihinde Darül Muallimin için bir nizamname uygulamaya konmuştur. Başlıca düzenlemeler, hükümler ve görüşler özetle şunlardır:

Nitelikli öğretmen yetiştirebilmesi için okula az sayıda öğrenci alınacaktır. Öğrenciler sınavla alınacaktır. Okulun süresi üç yıldır. Kendilerini yalnızca derslerine verebilmeleri için, öğrencilere dolgun maaş (burs) ödenecektir. Öğretim ve sınavlar ciddî yapılacak, kimseye iltimas geçilmeyecek, başarısızlar okuldan atılacaktır. Çalışkan öğrencilere okulu üç yıldan daha önce (yine sınavla) bitirme yolu açılmıştır. Mezunların göreve atanmalarında mezuniyet başarı dereceleri ve sıraları göz önünde tutulacaktır. Mezunlar, göreve atanıncaya kadar, bilgilerini pekiştirmeleri için, maaşları da verilecek, Darül Mualliminde tutulacaklardır. Boşalan bir rüştiye öğretmenliğini kabul etmeyen mezunun elinden diploması alınacak ve kendisine bir daha öğretmenlik veya eğitimde bir görev verilmeyecektir (Akyüz, 1994).

Tanzimat dönemiyle beden eğitimi ve spor, okulların müfredatında yer bulmuş ve ders olarak okutulmuştur. Askerî okullarda ilk olarak başlayan bu uygulama, hızla sivil

okullara, azınlık okullarına da yayılmıştır. Beden eğitimi ve spor dersini verecek öğretmen ihtiyacı o dönemde üç yoldan karşılanmıştır.

Bunlardan ilki yurt dışından getirilen beden eğitimi ve spor öğretmenleridir. Bu öğretmenler aynı zamanda ülkemizin de ilk beden eğitimi öğretmenleridir. Bunlara örnek olarak Fransız Monsieur Curel, Monsieur Moiroux'u verebiliriz.

İkincisi; yurt dışından gelen hocaların yetiştirdiği öğrencilerin arasından seçilen beden eğitimi öğretmenleridir. Buna örnek Faik Üstünidman'ı verebiliriz.

Üçüncüsü ise beden eğitimi ve spor alanında eğitim görmek üzere yurt dışına gönderilen eğitimeçileridir. Buna örnek olarak da Türk beden eğitimi ve spor tarihinde önemli bir yeri bulunan Selim Sırrı Tarcan'ı verebiliriz.

3. Sonuç

Tanzimat batıcılığı her alanda olduğu gibi beden eğitimi ve sporda da kendini göstermiştir. Geleneksel Türk sporları ve örgütlenmesi tamamı ile bir tarafa bırakılarak, onun yerini Batılı ülkelerden ithal edilen modern sporlar ve örgütlenme modeli almıştır.

Tanzimat'tan Cumhuriyete giden dönemin Türk sporunda önemli bir yerinin bulunduğu muhakkaktır. Türk sporu bu sürenin içinde doğmuş ve büyük bir gelişme göstermiştir.

Türk toplumunun sosyal yapısında ve görüş açısında görülen değişiklikler önemlidir. Spora ve özellikle futbola karşı olan tutuculuğun yerini büyük bir futbol sevgisinin alması topu Hazret-i Hüseyin'in kesik başına benzettiği için ona kutsal bir dokunulmazlık veren inancın, yirmi yıl içinde yerini büyük bir futbol sevgisine bırakması ilginçtir (Atabeyoğlu).

Tanzimat'ta eğitim ve beden eğitimi spor alanında yapılan köklü değişiklikler günümüze kadar yansımaktadır. Modern eğitimin ve sporların ilkleri genellikle bu dönem (1839-1908 yılları) arasına rastlamaktadır. Bu dönemde; ilk kez beden eğitimi dersleri müfredatlara girmiş, ilk spor kulüpleri kurulmuş, ilk beden eğitimi öğretmenleri

getirilmiş, yetiştirilmiş, beden eğitimiyle ilgili ilk kitap yazılmış, ilk kez futbol ligi oluşturulmuş ve ilk kez birçok spor dalı uygulanmıştır.

Bu dönemin gelişmelerini değerlendirirken, kırk yılın, 27'sinin her türlü örgütlenmenin yasak olduğu 2. Abdülhamit dönemine rastladığını, göz önünde bulundurmak gerekir (Fişek, 1983).

Kaynaklar

- Alpman, C. (1972). *Eğitimin Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi ve Çağlar Boyunca Gelişimi*, 176, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Akyüz, Y. (1994). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Kültür Koleji Yayınları no. 4, 137-163.
- Atabeyoğlu, C. *Spor Tanzimattan Önce Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim yayınları, 1474-1479.
- Bilge, N. (1988). *Türkiye'de Beden Eğitimi Öğretmeninin Yetiştirilmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları No:1095, 17-36.
- Erkal, M. (1992). *Sosyolojik Açıdan Spor*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 162.
- Fişek, K. (1983). *Spor Yönetimi*. Ankara: A. Ü. SBF Yayınları No:515, 256-268.
- Fişek, K. (1985). *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 43.
- Gümüş, A. (1990). *Kırkpınar Güreşleri*. Ankara: GSGM Yayını No:90, 3,40.
- İşcan, F. (1988). *Türklerde Spor*. Ankara: MEGSB BTSGM yayını No:55, 51.
- Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devleti'nde Spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları No:1697, 638, 640, 641.
- Keten, M. (1974). *Türkiye'de Spor*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 30.
- Mengüten, S. , Çelebi, E. , *Jimnastik*, Morpa Spor Ansiklopedisi Cilt 2. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 27, 28 [TY].
- Beden Terbiyesi, (1943). *Spor Tarihimize Kısa Bir Bakış. XX. Cumhuriyet Yılında Beden Terbiyesi ve Spor Dergisi*, 10.

- Sümer, R. (1997). *Türkiye’de Spor Kulüplerinin Yapıları Yönetimdeki Yerleri ve Sorunları Boş Zamanları Değerlendirme Alanları ve Toplumsal Çevreleri İle İlişkileri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor ABD, 68, Ankara.
- Tayga, Y. (1990). *Türk Spor Tarihine Genel Bakış*, 8, Ankara.
- Turhan, M. (1969). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: MEB yayını Milli Eğitim Basımevi, 239.
- Yıldıran, İ. , *Çağdaş Beden Eğitimi ve Sporun Gelişimi*. Gazi Üniversitesi BESYO Ders Notları, Ankara.